

Llengua i ideologia en els partits polítics d'esquerra i centreesquerra del País Valencià: una aproximació

*Language and ideology in Valencia's left-wing and centre-left-wing
political parties: a preliminary study*

Lluís CATALÀ OLTRA
Universitat d'Alacant

Data de recepció: 9 d'abril de 2013

Data d'acceptació: 4 de setembre de 2013

RESUM

Des de la transició a la democràcia formal, la llengua ha sigut element de conflicte ideològic al País Valencià, fins al punt de convertir-se en un dels assumptes que va condicionar el procés polític d'aquest territori. Amb el pas del temps, les posicions inicials sobre la llengua en els diferents partits i els models lingüístics han anat matisant-se, cercant potser una adaptació a la realitat lingüística valenciana. Aquest treball exposa els resultats d'una investigació empírica (qualitativa) en la qual s'ha treballat amb els militants de base dels partits polítics (Bloc, EUPV i PSPV-PSOE) per a determinar quin és el seu discurs sobre la llengua pròpia dels valencians i contrastar-lo amb les directrius oficials dels partits. En general, es pot concloure que el discurs sobre la llengua acceptat en els setanta sobre la base del pensament de Fuster no ha experimentat gaire modificacions tot i les revisions identitàries iniciades en els vuitanta i traslladades als partits en les dècades següents.

PARAULES CLAU: ideologia, identitat, llengua, País Valencià, partits polítics.

ABSTRACT

Since the time of transition to formal democracy in Spain, language has been an element of ideological conflict in Valencia, to the point of becoming one of the issues that has influenced the political process in this territory. Over time, the initial positions on language in the various left-wing and centre-left-wing political parties and the linguistic models have been nuanced, perhaps with the aim to adapt them to Valencia's linguistic reality. This paper presents the results of an empirical qualitative research study based on grassroots members of political parties (Bloc, EUPV and PSPV-PSOE) to determine their discourse with respect to Valencia's own specific language and to compare such discourse with the parties' official guidelines. Generally speaking, it may be concluded that the discourse on Valencia's specific language

which was accepted in the 1970s, based on the thinking of Joan Fuster, has undergone very little change despite the identity revisions that were initiated in the 1980s and transferred to the parties in the subsequent decades.

KEYWORDS: ideology, identity, language, Valencia, political parties.

1. CONTACTE LINGÜÍSTIC I CONFLICTE

Com ja han confirmat diferents estudis i aproximacions (vegeu, entre altres, Woolard, 2012, Blackledge, 2000, i Gal i Woolard, 1995) les ideologies lingüístiques no ens parlen únicament sobre la llengua, sinó que s'insereixen en el camp social per a plantejar, per exemple, qüestions d'identitat i poder. De fet, una de les definicions més acceptades d'*ideologia lingüística* introdueix la relació entre llengua i societat, però també apunta l'acció d'interessos morals i polítics (vegeu Irvine, 1989: 255, citat en Woolard, 2012: 20, i Woolard, 2008: 179). Així, parlar una llengua concreta (o una modalitat, o un dialecte...) actua per a caracteritzar el parlant i, per tant, adjudicar-li una identitat (Blackledge, 2000: 27), que tindrà una posició determinada en les relacions de poder establides.

En el recorregut que Woolard (2012) fa pels estudis teòrics i empírics que tenen com a matèria les ideologies lingüístiques, desenvolupa una tipologia que inclou un camp d'investigació anomenat *contacte lingüístic i conflicte*, que és en el que enquadrem aquest treball. És una tradició acadèmica que aborda comunitats multilingües, on les ideologies lingüístiques tenen una importància molt significativa i la llengua es considera sovint un marcador d'identitat.

En un altre treball, Woolard (2008) parla del fet que el català al Principat està atrapat entre els pols de l'*anonimat* i l'*autenticitat*—en una tensió que recorda l'apuntada per Billig (2006) amb el seu nacionalisme *banal* contraposat a un nacionalisme *explícit*—perquè el català és la llengua de la classe dominant (o una bona part d'ella) i des de fa un temps pugna per ser hegemònic, per passar de la reafirmació constant al teòric anonimat de les llengües del poder. Evidentment això no passa amb la variant dialectal valenciana, que està patint una forta pressió per part de la llengua incontestablement hegemònica, el castellà, i que està clarament ancorada en el pol de l'autenticitat, on són habituals les estratègies de supervivència (Pradilla, 2004: 19). Però aquesta situació està agreujada per la persistència del conflicte lingüístic, tot i l'aparició de l'Acadèmia Valenciana de la Llengua (AVL)—o fins i tot a causa de la seua presència, com suggereix Pradilla (2004: 101-126). La realitat és que encara cohabituen diferents models lingüístics, fins i tot amb diversos estàndards de referència, que estan estretament lligats a posicions politicoidentitàries (Mas, 2008: 122-128).

En un context com aquest, per interpretar correctament l'evolució de la llengua i els camins que va agafant, s'han de tenir molt presents les estratègies politicoideològiques dels actors (Pradilla, 2004: 27), i més encara si tenim en compte que «les definicions de “llengua” i “dialecte” són en bona mesura *extralingüístiques*» (Calafor-

ra, 1994, citat en Pradilla, 2004: 28). En aquesta línia, Calaforra (1999: 106-109) insinua que al País Valencià fins i tot els treballs més honestament científics poden estar afectats per un biaix ideològic i, per tant, és un territori d'interès evident per al camp de les ideologies lingüístiques.

Segons Woolard:

El principi fonamental de les ideologies lingüístiques sobre el qual s'ha sustentat [la tradició d'investigació *contacte lingüístic i conflicte*] ha sigut la identificació d'una llengua amb un poble i la consegüent definició de la comunitat d'acord amb aquest criteri. [...] Segons comenten Blommaert i Verschueren [2012: 249-250], [...] això apuntala les pugnes ètniques fins a tal punt que la manca d'una llengua distintiva pot fer dubtar sobre la legitimitat d'un grup per a reclamar la seua nacionalitat. (Woolard, 2012: 39)

Aquest principi, per tant, ha sigut crucial en el conflicte lingüístic valencià, perquè, en definitiva, la dreta va tenir clar que, per a trencar amb la idea d'«una llengua, una nació», explicitada en el projecte fusterià de Països Catalans, calia plantejar una altra llengua, la llengua valenciana, que possibilitara un altre poble diferent de la resta dels països de parla catalana. Per una altra banda i com veurem, des d'un nacionalisme politicocívic, la revisió que implica la *tercera via* i més clarament la seua versió progressista (que aquí anomenarem *quarta via*) vol trencar aquest binomi, deslligant nació i llengua, amb l'objectiu de desactivar el conflicte lingüístic i obrir el projecte nacional a segments de la societat més amplis. Tot i que es pot parlar d'èxit parcial d'aquesta estratègia, la llengua és un marcador identitari d'una força tal que és complicat que el conflicte lingüístic quede resolt a mitjà termini, perquè encara quedaran actors polítics que vulguen jugar la carta lingüística per a servir els seus interessos.

A partir d'una investigació sobre identitat territorial (Català, 2012), en aquest article arrebpleguem les petites aproximacions a qüestions lingüístiques que s'han fet en els discursos oficials i els dels militants dels partits parlamentaris valencians d'esquerra i centreesquerra, per tal de comprovar fins a quin punt es manté vigent el llegat fusterià del qual es reclamen hereus tots aquests partits i, per tant, es manté una posició lingüísticament unitarista.

2. APROXIMACIÓ AL CONFLICTE IDENTITARI I LINGÜÍSTIC VALENCIÀ EN LA TRANSICIÓ A LA DEMOCRÀCIA FORMAL

Des de la transició a la democràcia formal en els anys setanta, al País Valencià es va produir un conflicte identitari que tenia en la llengua un dels eixos principals, perquè aquesta és un dels elements objectius més determinants en la formació de les nacions i nacionalismes perifèrics de l'Estat espanyol, així com d'altres molts indrets.¹

1. Des de ben aviat s'ha subratllat aquesta íntima relació entre llengua i nació (vegeu, sinó, Herder, 1959) i tenim exemples a bastament en la teoria social recent (Smith, 2004: 25-26; Hardt i Negri, 2000;

Abans de la transició, el valencianisme fusterià sorgia en els anys seixanta per a confirmar els vincles lingüísticoculturals amb la resta dels territoris de parla catalana i per a configurar un nacionalisme fortament recolzat en la llengua. El caràcter impugnador en l'àmbit nacional d'una proposta que sorgia durant el franquisme va motivar una ràpida associació d'aquests plantejaments amb l'esquerra valenciana, inicialment pels propis postulats de Joan Fuster, però també perquè es tractava d'assetjar el règim des de tots els flancs possibles. Però aquest vincle entre Països Catalans i esquerra, la ràpida deriva autonomista (de màxims) i la victòria clara del centreesquerra al País Valencià van motivar la reacció d'una dreta delerosa de mantenir l'*statu quo* en la mesura que fóra possible.

Així, la Unión de Centro Democrático (UCD) i tot el seu entorn, que fins aquell moment havien muntat al tren de l'autonomia, parlaven de *País Valencià* (i no *Regne* o *Regió*) i, en general, no qüestionaven la unitat de la llengua, van fer costat decididament a les inclinacions unitaristes espanyoles i a les secessionistes des d'un punt de vista lingüístic, que ja s'havien anat mostrant a l'inici dels setanta.² El blaverisme percep l'amenaça de la unitat política i constata que aquesta prové de la unitat lingüística, *ergo* això és el que calia negar, la unitat de la llengua (Soler, 2005, i vegeu també Pradilla, 2004: 43-44).

Per altra banda i vist en perspectiva, sembla cert que la població, que el 1977 va votar moderantisme i opcions polítiques sense gaire conviccions valencianistes i, en general, no va optar pels partits que més s'aproximaven al fusterianisme, no estava preparada (tampoc ara) per a fer seua una identitat valenciana tan explícitament lligada a la resta dels Països Catalans.

En aquest enfrontament entre dues concepcions, un dels punts de fricció era el nom de la llengua i el model que s'havia de difondre. Des del fusterianisme i els partits vinculats, s'assumia la unitat de la llengua, que el valencià era un dialecte del català, i que podia anomenar-se *català* o, per tradició, *valencià*, però això darrer no implicava deslligar-lo del tronc lingüístic català. El blaverisme, en canvi, negava la unitat lingüística i afirmava que existia una llengua valenciana deslligada del català, amb certes semblances per contigüïtat, però clarament diferencial. Lo Rat Penat, Casp, Adlert, etc., després d'anys d'utilització de les *Normes* de Castelló, ara en negaven la validesa i es lliuraven a la tasca de donar forma a altres normes ortogràfiques, i fins i tot gramaticals, a través de l'Acadèmia de Cultura Valenciana. Però, tot i els intents de donar carta d'oficialitat a les normes de l'Acadèmia (Pérez Moragón, 2010: 92-117), l'ampli consens acadèmic sobre aquesta qüestió, no sols a València o a Catalunya, sinó també internacionalment, va decantar la disputa cap als partidaris de la unitat de la llengua

Saxton, 1998; Vilar, 1998: 50; Letamendia, 1997: 62; Hroch, 1996: 79; Kemiläinen, 1993: 31-50; Anderson, 1993).

2. Dos dels principals autors en llengua catalana de postguerra, Xavier Casp i Miquel Adlert, rivals intel·lectuals de Fuster, van iniciar una deriva secessionista al principi dels setanta, que seria integrada dins de la nova proposta anticatalanista de la dreta, exercint un paper de legitimació valencianista pel «pedigrí» d'aquest duet. Sense ells, hauria quedat més marcat el caràcter de reacció de la dreta i l'espanyolisme soterrat de la proposta (Soler, 2005; Mollà i Mira, 1986: 26-31; Pradilla, 2004: 44).

(pel model que es difonia), tot i la minorització de referències a Catalunya i al català, i el subratllat de la denominació *valencià*.

3. REVISIÓ DE L'OBRA DE FUSTER

Mentrestant, el reiterat fracàs electoral del nacionalisme (d'arrel quasi exclusivament fusterià) i la progressiva acceptació del blaverisme (també observable en l'àmbit electoral) comença a encendre la metxa del revisionisme. A partir de la meitat dels vuitanta sorgiran les obres de Mollà i Mira (1986) i el *Document 88* (Colomer *et al.*, 1988), dins del que podríem denominar *revisionisme fusterià* i que també s'ha etiquetat com a *tercera via*. Més endavant també apareix una lectura des de posicions «progressistes», que va intentar fer més digerible per al nacionalisme fusterià el discurs de la *tercera via* (a aquesta *tercera via* «progressista» també l'anomenarem *quarta via*; vegeu Mira, 1997, Mollà, 1994, i Beltran, 1994). Bàsicament, en aquestes obres es posa l'accent en la necessitat d'apostar per un tipus de *nacionalisme cívic*, que situe la «voluntat de ser» com l'impuls central del moviment, deixant a banda el *nacionalisme cultural*, fortament basat en la llengua, que havia exposat Fuster (1962) per a convertir-se en referència. Això implica que els Països Catalans no han de ser necessàriament el projecte políticoterritorial, sinó que, acceptant la unitat de la llengua, es pot construir un projecte propi dels valencians si aquesta és la voluntat del poble,³ tot acceptant la necessitat de col·laboració entre catalans i valencians en diferents assumptes, entre els quals la llengua.

L'aparició d'aquest revisionisme i la necessitat de marcar una distància amb Catalunya pot haver tingut conseqüències sobre el model lingüístic emprat per un nacionalisme cada vegada més acomodat a la revisió. Això queda suggerit per Josep À. Mas, que parla d'un model lingüístic tendent a particularista en el cas del Bloc (2008: 125).

4. EL DISCURS SOBRE LA LLENGUA. ESTUDI EMPÍRIC: CONSIDERACIONS METODOLÒGIQUES I ANALÍTIQUES

Nosaltres, en compte de parlar de models lingüístics, ens centrarem en les posicions sobre la llengua, en el discurs sobre el català al País Valencià, a través d'una aproximació a les reflexions sobre la llengua pròpia que els militants de base d'esquerra i centreesquerra del País Valencià han fet en la nostra investigació qualitativa (fent ús d'entrevistes semiestructurades).⁴ L'estudi empíric se centra en els discursos sobre la identitat territorial (Català, 2012) i, per tant, inicialment no és una investigació

3. La «voluntat del poble», com s'ha vist repetidament en els estudis demoscòpics del Centro de Investigaciones Sociológicas (CIS), és ser valencians i fer-ho compatible amb la seua condició d'espanyols, és a dir, mantenir una identitat *dual*, que no col·lide amb l'*statu quo*.

4. El treball de camp es va desenvolupar en la segona meitat del 2011.

concebuda com a sociolingüística. No obstant això, la llengua ha tingut alguna presència en el treball que serà aprofitada en aquesta aproximació.

Els partits o federacions de partits analitzats en aquesta investigació són el Bloc Nacionalista Valencià (Bloc), Esquerra Unida del País Valencià (EUPV) i el Partit Socialista del País Valencià - Partido Socialista Obrero Español (PSPV-PSOE), que són els de més implantació en l'espectre ideològic de l'esquerra i el centreesquerra i, per tant, els que permetien una mostra més heterogènia, que garantira diversitat de perfils sociodemogràfics.

Per altra banda, s'han escollit les comarques o àrees territorials de l'Alacantí, l'Alcoià-Comtat (sense la Foia de Castalla) i l'Horta de València, que consideràvem que, *a priori*, podrien representar patrons identitaris diferents que condicionarien els discursos dels entrevistats, en alguns casos fins i tot per damunt de l'adscripció política (Català, 2012: 747-748): l'Horta de València com a cor d'una identitat valenciana més intensament afirmada com a distintiva respecte de la hipotètica unitat amb Catalunya; l'Alacantí com la comarca que més ha contestat la identitat valenciana, fins al punt de plantejar una identitat alternativa, de tipus cantonal-provincial, però molt aferrada a la idea d'Espanya (vegeu Piqueras, 1996: 217-230), i l'Alcoià-Comtat com una àrea que històricament ha tingut determinats lligams amb Catalunya i això pot habilitar la fidelitat als postulats originals de Fuster. Som conscients, però, que deixem fora altres comarques que haurien tingut interès per a la nostra investigació (per exemple, les que fan frontera amb Catalunya, al nord de Castelló), però volíem tractar cada comarca gairebé com una mostra, fent un nombre raonable d'entrevistes, per a intentar captar tots els discursos i, així, ampliar a més de tres comarques hauria implicat un treball de camp massa extens. Amb aquestes tres comarques s'ha arribat a un nombre important d'entrevistes a militants, cinquanta-vuit, i s'ha anat a tres territoris que hipotèticament entenen de manera diferenciada la identitat valenciana, que era la intenció del disseny de la mostra.⁵

Dins d'aquesta investigació es parla en diferents ocasions de la llengua pròpia dels valencians. Els apartats on el català té presència com a matèria discursiva són els següents:

- Elements característics de la identitat valenciana, entre els quals la llengua.
- Marc nacional i vincles amb Catalunya i la resta dels països de parla catalana.
- Consideracions sobre la llengua: denominació, model lingüístic, etc.
- Valoració del secessionisme lingüístic.⁶

5. Un desenvolupament més extens de la metodologia el podem trobar en Català (2012: 743-763).

6. Respecte d'aquesta qüestió, cal apuntar que la percepció majoritària dels valencians és que el dialecte que es parla en terres valencianes és una llengua «diferent i diferenciada del català». Entre un 60 % i un 75 % han opinat que això era així en les enquestes del CIS —estudis 2413, 2455, 2480 i 2560, entre 2001 i 2004 (citats en Flor, 2009: 485).

5. ELS DISCURSOS OFICIALS DELS PARTITS SOBRE LLENGUA I POLÍTICA

Però abans del treball de camp, hem fet una anàlisi del discurs oficial dels partits a partir de les ponències o manifestos polítics que sorgeixen dels congressos,⁷ perquè ens interessa contrastar el discurs dels militants amb el que generen els dirigents a través d'aquests documents per veure fins a quin punt els afiliats s'apropen als postulats oficials del partit.

5.1. *Bloc*

Així, el Bloc, a partir de les formulacions de la *tercera via*, i influït pel desprestigi dels nacionalismes de caire ètnic que van seguir la caiguda del mur de Berlín, ha tendit a una definició politicocívica de la nació, amb domini de l'element subjectiu («voluntat de ser»). L'aposta pel nacionalisme cívic, al marge de ser una adaptació a un entorn polític que estigmatitza el nacionalisme, es justifica per la necessitat de dissociar llengua de nació, de separar la unitat lingüística de la unitat política i, així, trencar amb la construcció política fusteriana dels Països Catalans. Així se subratlla en frases com aquestes: «nosaltres entenem que el discurs valencianista no pot ser terreny vedat d'aquells que parlem una llengua» (ponència del Bloc, 2009: 31); i per tant es passa a una nació dels ciutadans («ser valencians i valencianes és la nostra manera de ser ciutadans i ciutadanes»; ponència del Bloc, 2009: 21), on preval l'element voluntarista («per a ser valencià, per a estimar i defensar la pròpia terra, només cal que es vulga ser-ho, independentment de l'origen, de la identitat nacional i de la llengua»; ponència del Bloc, 2009: 121-126). Els elements objectius, estables, queden apartats de la definició identitària i nacional: «una societat moderna i complexa com la nostra no pot restar encaixada en definicions identitàries absolutes o supremes» (ponència del Bloc, 2009: 31).

Tot i el que acabem d'exposar, la tradició del partit, i la importància prestada en altres moments a elements objectius (i també ara, tot i el voluntarisme), fa que la intenció subjectivista no tinga un domini absolut: «el nostre valencianisme ens duu a defensar la promoció i normalització de la nostra llengua» (ponència del Bloc, 2006: 36). La defensa i promoció de la llengua, principal tret distintiu, i la seua capacitat de configurar una cultura pròpia mantenen, doncs, el vincle amb una definició objectiva de la nació. Una perspectiva netament subjectivista lliuraria la qüestió lingüística a la voluntat dels ciutadans; i si aquests no opten pel valencià, s'hauria d'acceptar la minorització lingüística i, en últim terme, la desaparició de la llengua. Però aquesta no és la posició del Bloc, que té en la defensa i la promoció de la llengua un dels seus pilars

7. En el cas del Bloc es tracta de les ponències polítiques (i estratègiques) dels congressos I, IV, V i VI (anys 2000, 2006, 2009 i 2012 respectivament). En el cas d'EUPV, del *Manifest polític* de la VIII Assemblea (2003). I en el cas del PSPV-PSOE, de les resolucions del X Congrés (2004), i les ponències marc dels congressos XI i XII (2008 i 2012 respectivament).

i, per tant, es rebaixa la perspectiva subjectivista. Una altra qüestió és si entrem a considerar la part estructural d'aquest assumpte i valorem quina és la llengua promociionada pels poders públics i pels econòmics, quin és l'idioma que parlen les classes dominants, fins on arriba la llibertat real per a parlar i socialitzar-se en una llengua, etc. En aquest sentit, la voluntat dels ciutadans estaria condicionada pels elements estructurals i, per tant, caldria intervenir-hi (com ho fa el Bloc), a fi de trencar la perspectiva voluntarista. De tota manera, en cap de les ponències recents del partit es fa aquesta argumentació de tipus estructural.

Pel que fa al marc nacional i vincles amb Catalunya i la resta dels països de parla catalana, el Bloc, i ja abans la Unitat del Poble Valencià (UPV) i el Partit Valencià Nacionalista (PVN) (les dues principals formacions fundadores), afirma la nació valenciana, que el País Valencià és una nació. Així, es defensa la «sobirania nacional del País Valencià», perquè el País Valencià és «un subjecte col·lectiu amb dret a la sobirania política» (ponència del Bloc, 2000). L'afirmació del País Valencià com a única lleialtat trenca amb el projecte fusterià de Països Catalans, però en aquests documents es cuiden molt de precisar que l'afirmació de la valencianitat no significa oposició a Catalunya: «La nostra adscripció i lleialtat són valencianes, perquè el nostre projecte de sobirania nacional és el País Valencià i això no es contradiu, ans al contrari, amb el reconeixement de la unitat de la llengua i amb els lligams històrics que compartim amb Catalunya i les Balears» (ponència del Bloc, 2000). Per altra banda, molt majoritàriament, el Bloc es refereix a la llengua com a «valencià», però en una de les darreres ponències polítiques s'assenyala que «cal defensar, [...] sense pors ni recances, la unitat de la llengua catalana» (ponència del Bloc, 2009: 100).

Pel que fa a l'ens que té la competència sobre la llengua al País Valencià, l'Acadèmia Valenciana de la Llengua, tot i els dubtes que plantejava inicialment, en la línia marcada per la *tercera via* el Bloc va donar suport a aquesta institució i sempre ha mostrat una actitud de col·laboració amb els seus dirigents per tal que es mantinguera amb ferma la unitat de la llengua, s'acabara amb el conflicte lingüístic i es posara el focus en la normalització del valencià.

Finalment, respecte de l'anticatalanisme i el secessionisme valencià, la posició del Bloc ha sigut sempre ferma: «l'anticatalanisme és, al capdavant, una forma d'antivalencianisme o, el que és el mateix, de nacionalisme espanyol» (ponència del Bloc, 2000). Això no ha impedit que s'hagen produït apropaments al nacionalisme tricolor (blaver), fins i tot a partits que defensaven un model i unes institucions lingüístiques secessionistes, com ara Unió Valenciana, dins de l'estratègia de convergència del valencianisme que ja va plantejar el PVN i després va fer seua el Bloc, especialment per iniciativa del que després seria el corrent Bloc de Convergència Valencianista. De tota manera, «el Bloc a penes ha insistit en aquesta estratègia des del 2005, quan el Consell Nacional [...] va optar per no avalar un acostament en aquesta direcció» (ponència del Bloc, 2009: 12).

5.2. EUPV

En el document de referència d'EUPV, el *Manifest polític* (MP EUPV) del 2003,⁸ trobem definicions de caire objectivista, molt en la línia de delimitar els trets distintius d'una nació; així, per exemple, en diversos fragments s'al·ludeix a característiques definitòries com ara la història, les institucions polítiques, la cultura, la llengua o el territori (MP EUPV, 2003: punt 1). No obstant això, Ignacio Blanco, portantveu de la Comissió Executiva d'EUPV i diputat en les Corts des del 2011,⁹ precisa que la concepció federalista d'EUPV (que inclou prèviament el respecte i activació del dret d'autodeterminació) els duu a considerar també elements subjectius, en què es tinga present que la voluntat de formar una comunitat, un subjecte col·lectiu amb dret a la sobirania, és tan important o més que els elements objectius.

Respecte de la relació amb Catalunya i la resta dels països de parla catalana, es diu que el País Valencià ha de «reafirmar els lligams que ens uneixen als altres països de llengua catalana» (MP EUPV, 2003: introducció) i no únicament en el pla cultural, sinó també en l'econòmic. Així mateix, i dins de la seua concepció federalista, es fa referència a l'aspiració que l'Estat permetera la «possibilitat d'establir llaços federatius entre aquelles comunitats que així ho decideixen (com per exemple el País Valencià amb els antics territoris de la Corona d'Aragó)» (MP EUPV, 2003: punt 3).

Per altra banda, EUPV va ser l'única formació que va votar en contra de la llei de creació de l'AVL, i en aquell manifest polític (i també actualment) s'afirma que «el nostre model d'autoritat lingüística és [...] un organisme que abaste tot l'àmbit de la llengua» (MP EUPV, 2003: punt 3). En EUPV també demanen «el reconeixement de la denominació acadèmica de *català* junt a la denominació popular de *valencià* per a la llengua pròpia del País Valencià» (MP EUPV, 2003: punt 3), en la línia de la tradició fusteriana que defensen.

Finalment, l'anàlisi que es fa dels secessionismes és el clàssic que fa el fusterianisme: es tracta d'operacions de la dreta valenciana lligada a l'espanyolisme per a entrebancar el projecte nacional valencià i reforçar l'espanyol, favorable a les oligarquies i classes dominants que la dreta representa.

5.3. PSPV-PSOE

En els documents congressuals del PSPV-PSOE no hi ha gaire referències a qüestions identitàries o lingüístiques, però s'al·ludeix a la llengua i al dret foral com a fets

8. És un dels darrers documents en què es tracta força la qüestió identitària i lingüística, potser perquè encara hi estava present el corrent Esquerra i País, precedent del partit Iniciativa del Poble Valencià, ara part de la Coalició Compromís. En documents posteriors no tenen gaire presència els continguts identitàris i per això necessitem l'aval polític de les posicions d'aquest document, com s'explica en la nota a peu de pàgina següent.

9. Ignacio Blanco va ser entrevistat entre el 6 i el 8 d'agost de 2012. En primera instància se li va passar una síntesi de les posicions reflectides en el *Manifest polític* del 2003 i, després de llegir-les, vam fer una entrevista telefònica semiestructurada en la qual anava confirmant o matisant cadascun dels punts.

diferencials que cal reivindicar (resolucions del PSPV, 2004: 14). En canvi, no hi ha cap referència a aspectes subjectius. De tota manera, el PSPV-PSOE es caracteritza per haver adaptat el discurs a les posicions del conjunt de la ciutadania, entre la qual domina la «identitat dual» (espanyola i valenciana) i, en conseqüència, l'element voluntarista té també una gran importància, com en les altres formacions que estem analitzant. Però potser la rellevància de la definició subjectiva arriba abans en el cas del PSPV-PSOE per l'adopció d'una perspectiva institucional que beu del «consens» i d'una hipotètica aproximació al sentir de la ciutadania.

Però, com en el cas del Bloc i gairebé com en el cas d'EUPV, es manté la reivindicació dels lligams amb la resta dels països de parla catalana, especialment els lingüístics:

Cal afavorir la coordinació en matèria de política lingüística dels governs dels territoris que compartim la mateixa llengua per a establir una política comuna de projecció de la llengua i de la cultura pròpies. (Resolucions del PSPV, 2004: 39)

5.4. *Balanç: llengua i eixos ideològics*

TAULA 1

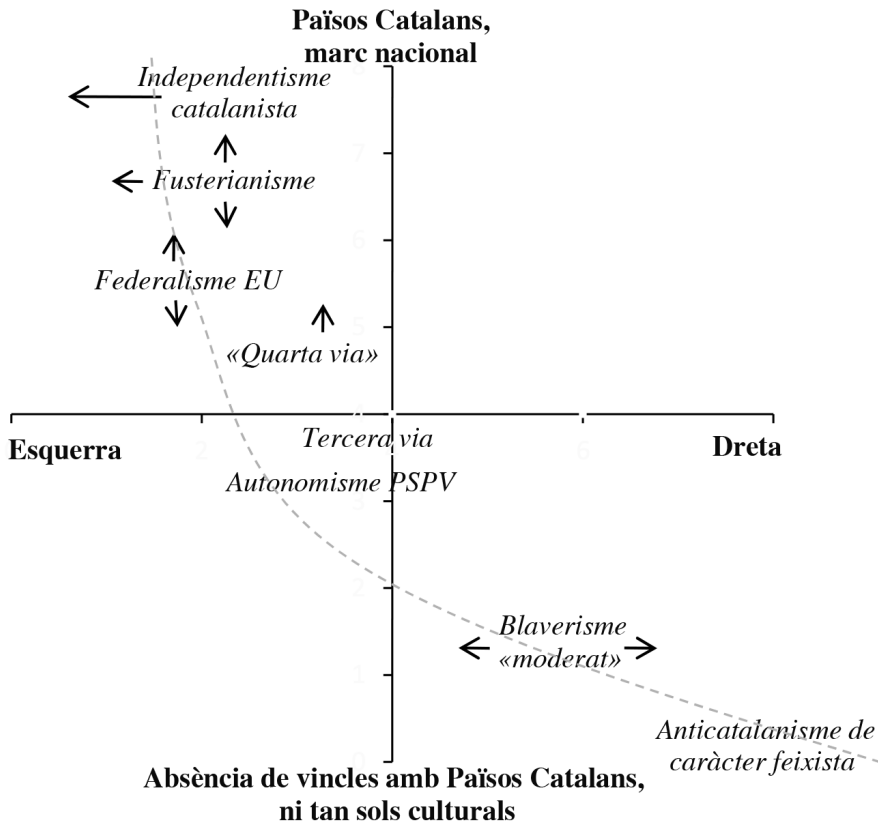
Síntesi comparativa de les posicions oficials del Bloc, EUPV i PSPV-PSOE sobre la llengua

	<i>Bloc</i>	<i>EUPV</i>	<i>PSPV-PSOE</i>
<i>Categorització del discurs identitari</i>	Terceraviiista progressista	Fusterianisme de marc espanyol	Institucional
<i>Vincles amb la resta de territoris de parla catalana</i>	Sí, llengua, cultura, economia. Possibilitat de federació dels Països Catalans	Sí, llengua, cultura, economia. Possibilitat de federació dels Països Catalans	Sí, llengua, cultura, economia
<i>Llengua</i>	Unitat de la llengua catalana. Rebuig a l'anticatalanisme i al secessionisme. Favorable a l'AVL	Unitat de la llengua catalana. Rebuig a l'anticatalanisme i al secessionisme. Favorable a una autoritat comuna dels Països Catalans. Reivindicació de l'oficialitat de la denominació <i>català</i>	Unitat de la llengua catalana. Rebuig a l'anticatalanisme i al secessionisme. Favorable a l'AVL

Com veiem en aquesta síntesi (vegeu la taula 1), les posicions més esquerranes, les d'EUPV, coincideixen més amb les de la concepció característicament fusteriana. Nosaltres plantejem que aquesta relació entre ideologia i afeció al marc Països Catalans es produeix de manera matisada, tal com es plasma en el diagrama de la figura 1.

FIGURA 1

Diagrama sobre la ubicació ideològica i el grau d'afecció a la idea dels Països Catalans

Gran part d'aquestes etiquetes discursives no tenen una ubicació fàcil en el diagrama, és més aviat aproximada i subjecta a una gran variabilitat; en qualsevol cas, no creiem que es produïska una relació directa absoluta com la que descriu l'enunciat «a més esquerra, més Països Catalans». Però sí que hi ha una inclinació que això siga així, tot i que la línia se suavitze quan passem a l'espectre de l'esquerra.

6. LA LLENGUA COM A MARCADOR DE LA IDENTITAT VALENCIANA

Quant als trets característics de la identitat valenciana, aquells elements que la defineixen, la majoria dels entrevistats (86,2 %)¹⁰ són capaços d'assenyalar-ne i, per

10. Com que es tracta d'un treball qualitatiu i una mostra no representativa estadísticament, les dades que reflectim són únicament una referència per a la lectura comprensiva d'ítems amb resposta generalment breu, com és aquest cas dels ingredients que conformen la identitat valenciana.

tant, de fer un esforç per a objectivar aquesta identitat territorial. Recordem que els partits polítics d'esquerra i centreesquerra estan tendint a una definició subjectiva de la *nació* i que, precisament i evidentment, la nació és l'objecte d'identificació d'una identitat territorial. En aquest sentit, la *nació* dels valencians queda definida a partir dels trets que configuren la identitat valenciana i, per tant, els militants (o la major part d'ells) no estan sentint la necessitat d'obviar la seua objectivació, llevat potser del segment EUPV-l'Alacantí (alguns d'aquests militants consideren que no hi ha elements que diferencien de manera destacada els valencians).

La varietat d'elements identitaris esmentats és relativament important, però només un és citat majoritàriament (64 %), la «llengua», el català o valencià, que és entès com el marcador identitari que més defineix el poble valencià.¹¹ És l'element que més s'esmenta en tots els casos, però més marcadament en les comarques de l'Alcoià-Comtat i l'Horta (on es parla més que a l'Alacantí).

També interessava conèixer la percepció d'aquests militants respecte del contrast entre la identitat valenciana i la d'altres pobles que ens envolten, en concret les comunitats autònomes amb les quals el País Valencià té frontera terrestre, és a dir, Múrcia, Castella - la Manxa, Aragó i Catalunya. Es tracta de determinar si la militància d'esquerra i centreesquerra considera que la seua identitat nacional/regional està pròxima a les comunitats castellanoparlants i a la comunitat veïna del nord, Catalunya, i quina d'aquestes comunitats senten més propera a la valenciana.

En general, respecte de les diferències o semblances en relació amb les *comunitats castellanoparlants*, potser domina lleugerament la percepció que hi ha més diferències que semblances, però en aquesta ocasió, les pautes de resposta depenen molt de la pertinença a un o altre segment. Així, en el PSPV-PSOE domina amb certa claredat la percepció d'unitat cultural i identitària entre el País Valencià i aquestes comunitats castellanoparlants (marc espanyol de referència) i, en certa mesura, també a l'Horta. En canvi, en EUPV i sobretot entre els militants del Bloc s'entén que les diferències són majors que les semblances i això passa també molt clarament a l'Alcoià-Comtat. Quan s'aprecien diferències, aquestes se centren especialment i en proporcions semblants en la llengua; les tradicions, els costums i les festes, i en la «manera de ser», el caràcter.

Pel que fa a *Catalunya*, sí que domina clarament la percepció de semblances, sobretot concretades en la llengua, però també en la cultura, les arrels històriques i una «manera de ser» que es vincula molt a la «mediterraneïtat». Quan s'aprecien diferències torna a aparèixer el caràcter, però també té molta importància la «consciència de poble», que s'entén més present entre els catalans. En qualsevol cas, insistim en el fet que domina la percepció de semblances i això es fa especialment palès entre els militants d'EUPV (recordem que el vincle amb els Països Catalans era reivindicat amb més èmfasi per aquest partit), però també entre els del PSPV-PSOE de l'Alcoià-Comtat. En canvi, els militants del Bloc (sobretot els de l'Horta i l'Alcoià-Comtat) aparei-

11. En Piquerias (1996: 124-125 i 158) també apareix com el tret més definitori de la «identitat valenciana central».

xen dividits entre els que consideren que hi ha més semblances i els que opinen que hi ha tantes diferències com semblances, en la línia d'afirmar la particularitat nacional valenciana enfront de la catalana.

Si considerem conjuntament el que s'opina sobre unes comunitats i altres en relació amb la identitat valenciana, tenim dos discursos que destaquen molt clarament sobre els altres: considerar que tenim més semblances amb Catalunya i menys amb les comunitats castellanoparlants, i considerar que hi ha semblances i diferències a parts iguals amb totes aquestes comunitats. Repassem algunes citacions prototípiques de cadascuna d'aquestes percepcions:

[Amb els pobles castellanoparlants que ens envolten] per a mi és completament diferent: ells tenen la seua personalitat pròpia i nosaltres tenim la nostra. Potser és per la llengua; sí, és més per la llengua i la cultura, d'ací que estiguem més pròxims a Mallorca o a Catalunya, més que a Castella - la Manxa o a Múrcia, que els tenim més a prop. (EUPV/Alcoià-Comtat, núm. 3, 6.31)¹²

És una posició que resumeix perfectament el que expressa un dels discursos hegemònics, el basat en la construcció *Països Catalans* i que, a partir de la llengua i la cultura, defineix una unitat (els països de parla catalana) i traça diferències clares amb la resta de les comunitats veïnes.

El discurs que considera que hi ha tantes diferències com semblances amb totes les comunitats autònomes que ens envolten (castellanoparlants i catalanoparlants) quedaria resumit amb aquest fragment d'una altra militant d'EUPV:

Posats a trobar semblances, [...] almenys una part de la nostra cultura, de la cultura valenciana [...] està molt pròxima a la cultura catalana, i després també una part està molt pròxima a la cultura més castellana i això [...] és una realitat que no es pot obviar. Per exemple, [...] a la comarca dels Serrans, ells tenen una cultura molt més castellana que, diguem-ne, mediterrània [...], i el seu caràcter fins i tot jo el trobe... més castellà, sense qualificar-lo. Però em resulta molt curiós, quan ells parlen castellà, que parlen del «pernil» o algunes altres paraules en valencià que utilitzen inconscientment; o siga, que ací hi ha una hibridació evident, tant si és una cultura més predominantment castellana que té influències valencianes o catalanes [...], com a l'inrevés, les zones de tradició cultural més catalana tenen, des de fa ja dècades i segles, influència castellana també en molts aspectes, no sols en la llengua. (EUPV/Horta, núm. 6, 20.35)¹³

En definitiva, s'expressa que la interrelació és cada vegada més intensa i les particularitats destaquen cada vegada menys.

12. Entrevistat número 3 d'EUPV de l'Alcoià-Comtat, localització de la citació en l'àudio als 6 minuts 31 segons.

13. Entrevista número 6 d'EUPV de l'Horta, localització de la citació en l'àudio als 20 minuts 35 segons.

7. CONSIDERACIONS SOBRE LA LLENGUA I EL SECESSIONISME LINGÜÍSTIC

El retrat lingüístic dels entrevistats ens deixa una gran majoria de catalanoparlants (84,5 %), i la major part d'ells (72,4 %) utilitza la llengua pròpia habitualment (especialment els militants de l'Alcoià-Comtat i els del Bloc), però els que tenen el valencià com a «llengua de la llar»¹⁴ són aproximadament la meitat i, per tant, s'endevina un compromís posterior, una presa de consciència (els que la tenen com a llengua de la llar per a continuar parlant-la i els que no, per a recuperar-la o adquirir-la i fer-ne ús). També més o menys la meitat han cursat l'assignatura de valencià (els nascuts a partir dels setanta, bàsicament i lògicament), però molt pocs han fet alguna part de l'ensenyament obligatori en «línia valenciana» (i en el Bloc no trobem una proporció gaire superior a la dels altres partits). En canvi, novament, la meitat d'aquests militants han fet cursos de valencià per a adults (Escola Oficial d'Idiomes, els cursos de Carles Salvador, cursos universitaris per a preparar els exàmens de la Junta Qualificadora, etc.) i aquí sí que destaca el Bloc per damunt dels altres partits.

Les variables lingüístiques, per altra banda i com era d'esperar, tenen bastanta incidència en altres qüestions identitàries, com ara si s'inclou la identitat valenciana en l'autodefinició, el sentiment valencià, espanyol o català, el tipus d'organització territorial per a l'Estat espanyol, la posició respecte del dret d'autodeterminació o el fet de considerar-se nacionalista valencià. De tota manera, de les que hem repassat en el paràgraf anterior, algunes determinen més que altres: que el valencià siga llengua de la llar tot just influeix en el sentiment valencià o català o en la seua translació al terreny polític; que s'haja cursat l'ensenyament obligatori en valencià té sobretot incidència en una posició més favorable a l'autodeterminació, les opcions més descentralitzadores o el marc Països Catalans (les qüestions més polítiques), però no tant en el sentiment valencià o català. En canvi, parlar valencià de manera habitual o haver fet cursos de valencià per a adults té una influència més general en aquestes qüestions. En definitiva, podríem dir que l'ús social de la llengua i la preocupació per parlar-la correctament impliquen una inclinació major cap al valencianisme (sentimentalment i políticament).

Per altra banda, pràcticament tots els entrevistats tenen clar que el valencià és la mateixa llengua que el català, com certifiquen les autoritats lingüístiques. No obstant això, alguns d'aquests entrevistats, particularment els d'estudis no universitaris, i sobretot del PSPV-PSOE, però també d'EUPV i algun cas aïllat del Bloc, no fan una afirmació rotunda («són la mateixa llengua»), sinó que opten per respostes relativitzadores. Un dels casos aïllats del Bloc es tracta d'un militant de l'Alacantí que representa un discurs atípic dins de l'organització per moltes raons¹⁵ i la seua opinió sobre

14. Fent ús de la terminologia proposada per Vila i Moreno *et al.* (2002: 99-100), tot i que, col·loquialment, amb els entrevistats es parlava de «llengua materna».

15. Es confessa ideològicament de dretes; és abans de res alacantí i afirma que «ser alacantí és la meua manera de ser valencià»; es confessa terceravíista i admet que dins del Bloc té l'etiqueta de «blaver», però un particular blaver alacantinista, molt lligat als símbols més populars d'Alacant (Hèrcules CF, Fogueres,

la llengua és una d'aquestes singularitats, perquè considera que les diferències entre la parla de, per exemple, Barcelona i el valencià són massa marcades per a qualificar-les simplement de dialectes; creu que s'ha de fer un pas més enllà:

[El valencià] és una modalitat lingüística de la mateixa llengua, és a dir, és una entitat supradialectal perquè la diferència va més enllà de la parla, es tradueix a l'escriptura, en la flexió verbal, en les expressions i frases fetes, etc. És a dir, hi ha diferències gramaticals massa fortes per a considerar-la un dialecte. Per això jo crec que és una modalitat, és a dir, és una altra forma de parlar català, però amb una diferència massa forta perquè siga la mateixa llengua. Però tampoc és una llengua diferent. Dialecte seria diferenciar el castellà de Madrid del castellà de Sevilla i modalitat és diferenciar el català de Barcelona del català de València. (Bloc/Alacantí, núm. 6, 32.29)¹⁶

En qualsevol cas, insistim que, a grans trets, podríem dir que la unitat de la llengua no està qüestionada pels militants d'aquests partits, i menys encara els del Bloc. Per tant, quan s'ha preguntat pel *secessionisme lingüístic* i les motivacions que hi ha darrere, pràcticament tots partien de la posició contrària i han fet una aproximació a les anàlisis que podem trobar en la literatura fusteriana (Bello, 1988, Burguera, 1991, i Cucó, 2002, entre altres): es tracta d'una combinació d'interessos polítics i econòmics de l'oligarquia valenciana (espanyolista), juntament amb una mena de sentiment d'inferioritat enfront de Catalunya, que duu a desenvolupar una estratègia de *divide et impera* per part de la dreta, que impulsa el particularisme valencià per a trencar amb el marc Països Catalans, que era l'aposta nacional del fusterianisme. Aquesta estratègia també estaria alimentada pel valencianisme sentimental i folklòric de l'Horta lligat a la dreta i al règim franquista, per una certa dosi d'ignorància, i per una forta castellanització del cap i casal (de les elits per descomptat, però també de bona part del poble que les segueix i, per tant, l'estratègia d'una llengua independent partiria de sectors poc interessats en la llengua mateixa). Aquí hem combinat tots els arguments que assenyalen els entrevistats perquè els uns i els altres estan relacionats, però, evidentment, cada entrevistat emfasitza un, dos o, com a màxim, tres aspectes dels que hem apuntat per a servir la seua explicació del fenomen. Vegem-ne algun exemple:

Darrere d'això hi ha interessos de caire econòmic i polític en un moment determinat. [...] Òbviament, si Millán-Astray fóra valencià seria secessionista i diria «¡Muera el catalán y muera la cultura!». És l'intent de matar tot allò que signifiqui cultura, defensa de la identitat; que ve a ser això de Millán-Astray, és a dir, el llaurador d'Alcàsser intentant-li explicar a un filòleg perquè el valencià

excursionisme pels indrets més singulars de la ciutat i el seu terme, enaltiment del patrimoni, etc.); no està en contra de l'existència de les diputacions, perquè garanteixen una parcel·la de poder alacantí, i aposta per recuperar l'organització territorial de l'Estat del segle XV, amb una distribució per regnes i corones.

16. Entrevistat número 6 del Bloc de l'Alacantí, localització de la citació en l'àudio als 32 minuts 29 segons.

és diferent del català; a més, explicant-li-ho [...] convençut, apassionat... «Doncs bé, el que vostè diga.» [...] Són explicacions des dels budells, però darrere hi ha un interès. (EUPV/Alcoià-Comtat, núm. 5, 32.57)¹⁷

Aquí no podríem apuntar diferències importants entre partits; tots ells participen d'aquestes argumentacions, encara que potser en EUPV domine l'explicació dels interessos polítics i econòmics sobre altres matisos, que se solen fer en els altres partits i especialment en el Bloc. Però és en el PSPV-PSOE on trobem explicacions més comprensives amb el blaverisme (sobretot fora de l'Horta), arguments com ara que es tracta senzillament d'un patriotisme o un particularisme valencià desvinculat de Catalunya, o que històricament hi ha hagut diferències culturals que tenen el seu reflex en aquest tipus de moviment.

8. BALANÇ FINAL

L'ús social de la llengua i la participació en cursos de valencià per a adults s'han erigit en les variables lingüístiques que més determinen un discurs sentimentalment i políticament valencianista. Per altra banda, el reconeixement de la unitat de la llengua, com succeeix en els seus partits, és un dels grans consensos que hem trobat en aquest treball de camp. També ho ha sigut el rebuig al secessionisme lingüístic i l'explicació sobre aquest fenomen, atribuït principalment a una combinació de la castellanització de la societat valenciana i el desplegament d'una estratègia per part de la dreta per a trencar amb el projecte nacional valencià vinculat a Catalunya.

Per altra banda, el quadre de contrast entre les posicions oficials i les de la militància quedaria sintetitzat tal com es mostra en la taula 2.

En el Bloc i EUPV, tot i la presència d'algun discurs que matisa les directrius oficials, la posició de la militància i l'oficial del partit en qüestions lingüístico-identitàries és dominantment semblant. En canvi, en el PSPV-PSOE trobem una major diversitat de discursos, que podríem explicar per la presència de dues «ànimes», com ha expressat algun entrevistat: una més valencianista (i fusteriana), «més PSPV», potser minoritària en general (al contrari del corrent catalanista del Partit dels Socialistes de Catalunya), però amb certa força a l'Alcoià-Comtat i alguns pobles de l'Horta, i una més espanyolista, «més PSOE».

17. Entrevistat número 5 d'EUPV de l'Alcoià-Comtat, localització de la citació en l'àudio als 32 minuts 57 segons.

TAULA 2

Síntesi comparativa de les posicions del Bloc, EUPV i PSPV-PSOE sobre la llengua. Contrast entre el discurs oficial (en redona) i el discurs de la militància (en cursiva)

	<i>Bloc</i>	<i>EUPV</i>	<i>PSPV-PSOE</i>
<i>Categorització del discurs identitari</i>	Terceraviïsta progressista. <i>Terceraviïsta progressista (quarta via).</i> <i>Fusterianisme que accepta la tercera via.</i>	Fusterianisme de marc espanyol. <i>Fusterianisme que no considera la tercera via, internacionalisme i espanyolisme «banalitzat».</i>	Institucional. <i>Espanyolisme «banalitzat» (assimilable a l'institucional), però alguna presència de nacionalisme espanyol i fusterianisme que no considera la tercera via.</i>
<i>Vincles amb la resta de territoris de parla catalana</i>	Sí, llengua, cultura, economia. Possibilitat de federació dels Països Catalans. <i>Dominantment semblant.</i>	Sí, llengua, cultura, economia. Possibilitat de federació dels Països Catalans. <i>Dominantment semblant.</i>	Sí, llengua, cultura, economia. <i>Dominantment semblant, però amb presència d'un grup important que no inclou vincles més enllà de la llengua.</i>
<i>Llengua</i>	Unitat de la llengua catalana. Rebuig a l'anticatalanisme i al secessionisme. <i>Idèntica posició.</i>	Unitat de la llengua catalana. Rebuig a l'anticatalanisme i al secessionisme. <i>Idèntica posició.</i>	Unitat de la llengua catalana. Rebuig a l'anticatalanisme i al secessionisme. <i>Dominantment semblant.</i>

BIBLIOGRAFIA DE REFERÈNCIA

- ALCARAZ RAMOS, Manuel; ISABEL I VILAR, Ferran; OCHOA MONZÓ, Josep (ed.) (2005). *Vint anys de la Llei d'ús i ensenyament del valencià*. Alzira: Bromera.
- ANDERSON, Benedict R. (1993). *Comunidades imaginadas: Reflexiones sobre el origen y la difusión del nacionalismo*. Mèxic: Fondo de Cultura Económica.
- BELLO SERRAT, Vicent (1988). *La pesta blava*. València: Tres i Quatre.
- BELTRAN I CATALÀ, Adolf (1994). *Un país possible (identitat valenciana i modernització)*. Tavernes Blanques: L'Eixam.
- BILLIG, Michael (2006). *Nacionalisme banal*. Catarroja: Afers; València: Universitat de València.
- BLACKLEDGE, Adrian (2000). «Monolingual ideologies in multilingual states: language, hegemony and social justice in Western liberal democracies». *Estudios de Sociolingüística*, vol. 1, núm. 2, p. 25-45.
- BLOMMAERT, Jan; VERSCHUEREN, Jef (2012). «El papel de la lengua en las ideologías nacionalistas europeas». A: SCHIEFFELIN, Bambi B.; WOOLARD, Kathryn A.; KROSKRITY, Paul V. (ed.). *Ideologías lingüísticas: Práctica y teoría*. Madrid: Los Libros de la Catarata, p. 245-273.
- BURGUERA I ESCRIVÀ, Francesc de Paula (1991). *És més senzill encara: digueu-li Espanya*. València: Tres i Quatre.

- CALAFORRA, Guillem (1994). «La “unitat de la llengua catalana” com a fet científic i *argumentum ex auctoritate*: revisió crítica». *Zeitschrift für Katalanistik*, vol. 7, p. 37-56.
- (1999). *Paraules, idees i accions: Reflexions «sociològiques» per a lingüistes*. València: Institut Interuniversitari de Filologia Valenciana; Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- CATALÀ OLTRA, Lluís (2012). *Fonaments de la identitat territorial amb especial atenció a la identitat nacional. El cas valencià: discursos polítics sobre la identitat valenciana entre els militants de base del Bloc, EUPV i PSPV-PSOE*. Tesi doctoral. Alacant: Universitat d'Alacant. També disponible en línia a: <<http://rua.ua.es/dspace/handle/10045/28677>>.
- COLOMER, Agustí [et al.] (1988). *Document 88: Destinat (sobretot) a nacionalistes*. València: Tres i Quatre.
- CUCÓ GINER, Alfons (2002). *Roig i blau: La transició democràtica valenciana*. València: Tàndem.
- DURANTI, Alessandro (2000). *Antropología lingüística*. Madrid: Cambridge University Press.
- FLOR I MORENO, Vicent (2009). *L'anticatalanisme al País Valencià: identitat i reproducció social del discurs del «blaverisme»*. Tesi doctoral. València: Universitat de València.
- FUSTER I ORTELLS, Joan (1962). *Nosaltres els valencians*. Barcelona: Edicions 62.
- GAL, Susan; WOOLARD, Kathryn A. (1995). «Constructing languages and publics: authority and representation». *Pragmatics*, vol. 5, núm. 2, p. 129-138.
- HARDT, Michael; NEGRI, Antonio (2000). *Empire*. Cambridge, Mass.: Harvard University Press.
- HERDER, Johann Gottfried von (1959). *Ideas para una filosofía de la historia de la humanidad*. Buenos Aires: Losada.
- (1982). *Obra selecta*. Barcelona: RBA.
- HERVÀS I MARTÍNEZ, Xavier (2008). «D'UPV al Bloc: el llarg camí del nacionalisme valencià». *Lluc: Revista de Cultura i d'Idees*, núm. 863 (maig-juny), p. 3-6.
- HROCH, Miroslav (1996). «From national movement to the fully-formed nation: the nation-building process in Europe». A: BALAKRISHNAN, Gopal (ed.). *Mapping the nation*. Londres: Verso, p. 78-97.
- IRVINE, Judith T. (1989). «When talk isn't cheap: language and political economy». *American Ethnologist*, vol. 16, núm. 2, p. 248-267.
- KEMILÄINEN, Aira (1993). «Patriotism and nationalism». A: IIVONEN, Jyrki (ed.). *The future of the Nation State in Europe*. Hants, Regne Unit: Edward Elgar, p. 31-50.
- LETAMENDIA BELZUNCE, Francisco (1997). *Juego de espejos: Conflictos nacionales centro-periferia*. Madrid: Trotta.
- MAS I CASTELLS, Josep Àngel (2008). *El morfema ideològic: Una anàlisi crítica dels models de llengua valenciana*. Benicarló: Onada.
- MIRA I CASTERÀ, Joan Francesc (1997). *Sobre la nació dels valencians*. València: Tres i Quatre.
- MOLLÀ BENEYTO, Damià; MIRA GONZÁLEZ, Eduard (1986). «*De impura natione*»: *El valencianisme, un joc de poder*. València: Tres i Quatre.
- MOLLÀ I ORTS, Toni (1994). *La utopia necessària (nacionalisme i societat civil)*. Alzira: Bromera; Tarragona: El Mèdol.
- PÉREZ MORAGÓN, Francesc (2010). *Himnes i paraules: Misèries de la transició valenciana*. Catarroja: Afers.
- PIQUERAS INFANTE, Andrés (1996). *La identidad valenciana: La difícil construcción de una identidad colectiva*. Madrid: Escuela Libre; València: Alfons el Magnànim.

- PRADILLA CARDONA, Miquel Àngel (2004). *El laberint valencià: Apunts per a una sociolingüística del conflicte*. Benicarló: Onada.
- SAXTON, Gregory D. (1998). «Nation, nation-building, and nationalism in the Catalan-speaking cyberspace». Comunicació presentada a l'Annual Meeting of the American Political Science Association (Boston, 3-6 setembre).
- SMITH, Anthony D. (2004). *Nacionalismo*. Madrid: Alianza Editorial.
- SOLER, Llorenç (2005). *Del roig al blau* [enregistrament de vídeo]: *La transició valenciana*. València: Universitat de València.
- VILA I MORENO, F. Xavier; GALINDO SOLÉ, Mireia; ROSSELLÓ I PERALTA, Carles de (2002). «Algunes consideracions sobre l'adequació del terme "llengua materna"». *Llengua i Ús*, núm. 24, p. 94-101.
- VILAR, Pierre (1998). *Historia, nación y nacionalismo: Entrevista con Joseba Intxausti. Cuestión nacional y movimiento obrero. Pueblos, naciones, estados*. Hondarribia: Hiru.
- WOOLARD, Kathryn A. (2008). «Les ideologies lingüístiques: una visió general d'un camp des de l'antropologia lingüística». *Revista de Llengua i Dret*, núm. 49, p. 179-199.
- (2012). «Las ideologías lingüísticas como campo de investigación». A: SCHIEFFELIN, Bambi B.; WOOLARD, Kathryn A.; KROSKRITY, Paul V. (ed.). *Ideologías lingüísticas: Práctica y teoría*. Madrid: Los Libros de la Catarata, p. 19-69.